Με σεβασμό στον άνθρωπο και τη φύση: Η περίπτωση της Πρέσπας

Θύμιος Παπαγιάννης
Γεωπονικό Πανεπιστήμιο
Οκτώβριος 2009

Προσωπική εισαγωγή

- Αρχιτεκτονική και πολεοδομική προϊστορία
- Καταλυτική η μελέτη του Αμβρακικού Κόλπου το 1985
- Αποστολή στην Πρέσπα τον Ιούνιο 1986
- Συνειδητοποίηση της σημασίας και των απειλών κατά της ελληνικής φύσης
- Βαθμιαία επιλογή στροφής προς την προστασία της φύσης

Μικρή Πρέσπα και Άγιος Αχίλλειος

Η ιδιαίτερη σημασία της Πρέσπας

θέση, πολιτισμός, βιοποικιλότητα

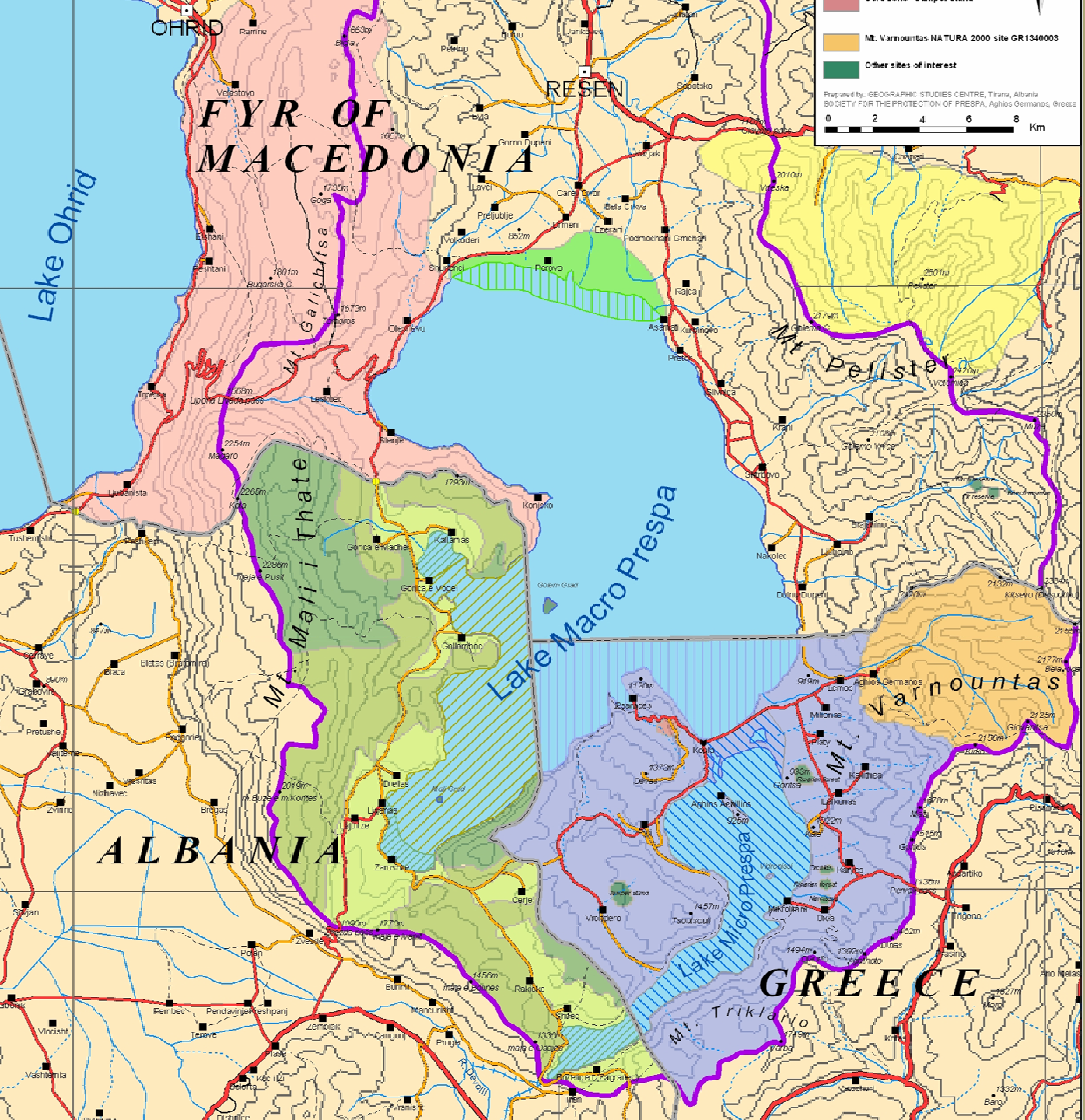

Λεκάνη απορροής
Πρέσπας

Γεωπολιτική θέση και ιστορική εξέλιξη

- Στρατηγική θέση πύλης προς τα Βαλκάνια
- Κλειστή όμως λεκάνη απορροής
- Συνεχής κατοίκηση από την Εποχή του Χαλκού
- Εναλλαγή περιόδων: Μακεδονική, Επιγόνων, Ρωμαϊκή, Βυζαντινή, Φραγκική, Οθωμανική
- Ελληνικό φρόνημα στις αρχές του 20ου αιώνα

Πολιτιστική κληρονομιά

- Πλούσια διαχρονική πολιτιστική κληρονομιά
- Βυζαντινά και μετα-Βυζαντινά κατάλοιπα
- Παραμέληση όμως λόγω έλλειψης πόρων ή/και ενδιαφέροντος
- Πενιχρές αποκαταστάσεις και αρχαιοκαπηλία
- Παραδοσιακοί οικισμοί σε μέτρια κατάσταση
- Απώλεια εθνολογικής παράδοσης
- Τα Πρέσπεια

η Βασιλική στον Άγιο Αχίλλειο

ασκηταριό Μεταμόρφωσης, Μεγάλη Πρέσπα

ασκηταριό Ελεούσας, Μεγάλη Πρέσπα

ο Άγιος Γεώργιος στο Kurbinovo, Μεγάλη Πρέσπα, πΓΔΜ

Βιοποικιλότητα

- Δύο παλαιότερες λίμνες στην Ευρώπη
- Μεγαλύτερη αναπαραγωγική αποικία αργυροπελεκάνων στον κόσμο
- Πλήθος ειδών
  - 1500 χλωρίδας
  - 42 θηλαστικά (αρκούδα, λύκος, βίδρα)
  - 23 ψάρια (12 ενδημικά)
  - 260 πουλιά
- Πολλαπλά καθεστώτα προστασίας

συνύπαρξη στη Μεγάλη Πρέσπα

πελεκάνοι και ψαράδες

Θετικές μελλοντικές προοπτικές

- Υπό ευνοϊκές συγκυρίες, πύλη προς τα Βαλκάνια
- Κοινός τόπος τριών γειτονικών χωρών
  - ενθάρρυνση των ανταλλαγών σε πολλά επίπεδα
  - σύνδεση των τοπικών πληθυσμών
  - άρση των μεγάλων ανισοτήτων
- Πρότυπο για αντίστοιχες διασυνοριακές περιοχές στη Μεσόγειο

Αρχή της δεκαετίας του 1980:

Τα έργα των ΜΟΠ

άπλωμα διχτυών

Απομόνωση και καθυστέρηση

- Δύσκολη ανάμειξη τριών κοινωνικών ομάδων (γηγενείς, Πόντιοι 1923, Βλάχοι 1952-1956)
- Δυσμενείς επιπτώσεις εμφυλίου
- Εθνική ασφάλεια και καχυποψία
- Έλλειψη κοινωνικών υποδομών
- Χαμηλό εισόδημα και ανυπαρξία ψυχαγωγίας
- Συνεχής φυγή νέων ηλικιών

οι Ψαράδες τη δεκαετία του 1950

Καλές προθέσεις, εσφαλμένες επιλογές

- Το πρόγραμμα ΜΟΠ του Υπ. Συντονισμού (δεκαετία του 1980)
  - αρδευτικό δίκτυο σε ακατάλληλα εδάφη, δρόμοι, φυτοφράκτες
  - ιχθυογεννητικός σταθμός (δεν λειτούργησε ποτέ)
  - Υ/Ε σταθμός (απεφεύχθη)
- Αγνόηση προτάσεων οικολογικής μελέτης
- Επικρατούσα 'αναπτυξιακή' ιδεολογία
- Έμφαση στην απορρόφηση Κοινοτικών κονδυλίων

οι δεξαμενές του ιχθυογεννητικού σταθμού στις όχθες της Μικρής Πρέσπας

Ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής

- Διχοτόμηση μεταξύ οικολογικής μελέτης και ‘αναπτυξιακών’ έργων
- Βαθύτερο σχίσμα μεταξύ των υπηρεσιών της Ευρωπαϊκής Επιτροπής
- Χλιαρές αντιδράσεις σε σοβαρές καταγγελίες (Αντίπας ΕΕΠΦ 1984, Κατσαδωράκης 1985)
- Αποστολή στην Πρέσπα τον Ιούνιο 1986
- Δυσφορία και αδράνεια της ΕΕ μετά την έκθεση ‘Η καταστροφή της Πρέσπας’

Πολιτικές και δικαστικές διαμάχες

- Μετά την αδράνεια κράτους και ΕΕ, ίδρυση των ‘Φίλων των Πρεσπών’
- Έντονη πολεμική σε πολλά επίπεδα
- Στήριξη από *Αντί* και *Νέα Οικολογία*
- Συστράτευση οικολογικών οργανώσεων σε Ελλάδα και εξωτερικό
- Μεικτά αποτελέσματα αγώνα
- Δυσαρέσκεια στην Πρέσπα
- Αφετηρία ευρύτερων διεργασιών

πελεκάνοι στη Μεγάλη Πρέσπα

‘Ένα μέλλον για την Πρέσπα’

1987-1990

Παρέμβαση του Ελβετού φίλου

- Προβληματισμός μετά τη ‘μάχη’
- Μεταξύ πολεμικής και θετικών ενεργειών
- Η ενθάρρυνση του Luc Hoffmann
  - πρώτη επίσκεψη στην Πρέσπα το 1974
  - προγράμματα διεθνούς WWF
  - προώθηση συνεργασίας μέσω των ΕΠΤΑ
- Δυναμική αντιμετώπιση απειλών, αλλά και ...
- ...’κτίσιμο’ αποτελεσματικών δομών

ο Luc Hoffmann στην Πρέσπα

Συνέδριο στον Άγιο Γερμανό

- Διοργάνωση από ΕΠΤΑ και ‘Φίλους των Πρεσπών’ το Δεκέμβριο 1987
- Προώθηση της ισόρροπης σχέσης ανθρώπου και φύσης
- Διαφωνίες μεταξύ οικολόγων και κατοίκων
- Διάλογος ‘‘Ένα μέλλον για την Πρέσπα’
- Πρόταση για φορέα διαχείρισης του ΕΔ
- Απαρχή θετικών μελλοντικών διεργασιών

χαρακτηριστικό τοπίο στη Μεγάλη Πρέσπα

Αποτυχημένες προσπάθειες διαχείρισης

- Μελέτη οριοθέτησης του ΕΔ σύμφωνα με την Οδηγία 409/1979 (1989, Φίλοι των Πρεσπών)
- Σύνταξη διαχειριστικού σχεδίου από διεθνή ομάδα του WWF
  - υποβολή το 1989
  - μερική μόνο υιοθέτηση των προτάσεων από το Υπουργείο Γεωργίας
  - αδράνεια για πολλά έτη και έγκριση ΚΥΑ μόλις τον Ιούλιο του 2009, μαζί με την ίδρυση του Εθνικού Πάρκου Πρεσπών

Ίδρυση της ΕΠΠ (1990)

- Αποτυχίες, συγκρούσεις δράσεων, ανάγκη μακροπρόθεσμης παρέμβασης
- Φιλόδοξη ιδέα συνένωσης των προσπαθειών
  - στήριξη από Hoffmann και Κατσαδωράκη
  - συμμετοχή 10 οργανώσεων (από Ελλάδα, Γαλλία, Δανία και Ηνωμένο Βασίλειο)
  - απόφαση για έδρα της ΕΠΠ στην Πρέσπα με διευθύντρια τη βιολόγο Μαλακού
  - πρώτος πρόεδρος ο Luc Hoffmann (μέχρι το 2003)
- 18 έτη αρμονικής συνεργασίας

έδρα της ΕΠΠ στον Άγιο Γερμανό

ΕΤΑΙΡΙΑ
ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ
ΠΡΕΣΠΩΝ

Η πρώτη δεκαετία της ΕΠΠ

1991-2000

Στόχοι της ΕΠΠ

- Αρνητικός κοινωνικός περίγυρος
- Στρατηγική με τρεις στόχους:
  - διαφύλαξη και επαύξηση της βιοποικιλότητας της Πρέσπας
  - προώθηση της ισόρροπης και ήπιας ανάπτυξης, αλλά και διαφύλαξη της πολιτιστικής κληρονομιάς
  - ενημέρωση και ευαισθητοποίηση του κοινού (κατοίκων και επισκεπτών)

λαγγόνες

επιστημονική παρατήρηση

Δράσεις για την προστασία της φύσης

- Συμπλήρωση της επιστημονικής γνώσης για την περιοχή
- Προστασία των κύριων ειδών πουλιών (αργυροπελεκάνου, ροδοπελεκάνου, λαγγόνας, νανόχηνας)
- Προστασία ενδημικών ψαριών (πέστροφας και μπράνας)
- Τεκμηρίωση της οικολογικής σημασίας των υγρών λιβαδιών

έρευνα στο πεδίο

συνωστισμός ορνιθοπανίδας

Κοινωνικές δράσεις

- Προώθηση της βιολογικής γεωργίας και των ποιοτικών προϊόντων
- Διατήρηση της τοπικής φυλής αγελάδων
- Λειτουργία 3 κέντρων επισκεπτών (σε Άγιο Γερμανό, Ψαράδες, Βροντερό)
- Οικοξεναγοί και επισκέψεις σχολείων
- Ενημερωτικές εκδόσεις
- Διατήρηση της τοπικής αρχιτεκτονικής, αλλά ‘σεισμοδάνεια’

παραδοσιακό κτίσμα στον Άγιο Γερμανό

σπίτι στον Άγιο Γερμανό

Οργάνωση και λειτουργία της ΕΠΠ

- Σταθερή οικονομική υποστήριξη από Ίδρυμα ΜΑΥΑ μέσω WWF + προγράμματα
- Δυσκολίες διαβίωσης σε ακριτική περιοχή
  - απασχόληση νέων Πρεσπιωτών
  - μονιμοποίηση άλλων εργαζόμενων
  - συμβολή παροδικών συνεργατών
- Ανώτατο όργανο η Γενική Συνέλευση (συνεδριάζει στην Πρέσπα 2 φορές το χρόνο)
- Λειτουργία Εκτελεστική Επιτροπής

Επιτεύγματα και αποτυχίες

- Ωρίμανση και αποδοχή από κατοίκους, με κάποια γκρίνια και σημειακές διαφωνίες
- Στενή συνεργασία με το Δήμο Πρεσπών
- Ικανοποιητική η εκτέλεση προγραμμάτων
- Βραβεία Ραμσάρ 1999, Goldman 2001
- Αποτυχίες:
  - στη διαφύλαξη της πολιτιστικής κληρονομιάς
  - στην αποφυγή βίαιων αλλαγών χρήσεων γης
  - στη διατήρηση της ποιότητας του δημόσιου χώρου

σύγχρονη κατοικία στο Λαιμό

Πάρκο Πρεσπών
και δεύτερη δεκαετία της ΕΠΠ

2000-2009

Ίδρυση του Πάρκου Πρεσπών

- Ενότητα λεκάνης απορροής και ανάγκη ενιαίας διαχείρισης των υδάτων
- Πρόταση της ΕΠΠ (με βοήθεια WWF και MedWet)
- Καίριος ρόλος του + Γιώργου Παπαδημητρίου
- Διακήρυξη των τριών πρωθυπουργών στην Πρέσπα στις 2 Φεβρουαρίου 2000
- Συγκρότηση 10μελούς Συντονιστικής Επιτροπής (ΣΕΠΠ)

οι τρεις πρωθυπουργοί στην Πρέσπα, 2 Φεβρουαρίου 2000

Δράσεις και λειτουργία ΣΕΠΠ

- Κατάρτιση (από την ΕΠΠ) και έγκριση Στρατηγικού Σχεδίου Δράσης (2004)
- Ανάπτυξη μεγάλου προγράμματος GEF/UNDP (USD 13,5 εκατομμύρια)
- Ανάπτυξη κοινής συνείδησης (εκδόσεις, εκδηλώσεις, ιστοχώρος)
- Λειτουργία από την ΕΠΠ της γραμματείας της ΣΕΠΠ (με στήριξη MAVA και WWF)
- Πρόγραμμα παρακολούθησης βιοτικών και αβιοτικών παραμέτρων (ΕΠΠ και TdV)

Συντονιστική Επιτροπή Πάρκου Πρεσπών

Πρόγραμμα LIFE-Φύση 2002-2007

- ‘Προστασία και διαχείριση ειδών πουλιών στη Λίμνη Μικρή Πρέσπα’ (2 εκατ. ευρώ)
  - τριπλασιασμός των υγρών λιβαδιών
  - ανακατασκευή θυροφράγματος μεταξύ των δύο λιμνών
  - επανεισαγωγή των βουβαλιών στην Πρέσπα
  - δράσεις ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης
- Επιτυχής ολοκλήρωση σε χρόνο και κόστος
- Βράβευση από την ΕΕ ως ένα από τα πέντε καλύτερα προγράμματα LIFE 2008-2009

η αγέλη των βουβαλιών

το νέο θυρόφραγμα στην Κούλα

Γεωργία και αλιεία στην Πρέσπα

- Παραδοσιακές δραστηριότητες συνέβαλαν στη βιοποικιλότητα της Πρέσπας
- Σήμερα όμως πιθανές συγκρούσεις
  - διαχείριση των υδατικών πόρων, στάθμη της λίμνης, άρδευση, κλιματική αλλαγή
  - ρύπανση των λιμνών από τη γεωργία
  - μονοκαλλιέργεια του φασολιού
- Η αλιεία παραμένει περιθωριακή δραστηριότητα
- Υποστήριξη από την ΕΠΠ ισορροπημένων λύσεων

μονοκαλλιέργεια φασολιών

παραδοσιακό ψάρεμα στη Μεγάλη Πρέσπα

Κέντρο για τη Φύση και τον Άνθρωπο

- Παροτρύνσεις Ραμσάρ για πολιτιστικές αξίες των υγροτόπων
- Ίδρυση από την ΕΠΠ ειδικού κέντρου στο Λαιμό για τη σχέση ανθρώπου και φύσης
  - οργάνωση στοιχείων για τη σχέση αυτή
  - δημοσιοποίηση μέσω ειδικού ιστοχώρου
  - ενθάρρυνση της έρευνας
- Πρώτη σχετική διεθνής εκδήλωση 23-27 Σεπτεμβρίου 2009 (Med-INA + ΕΠΠ και WWF)

το Κέντρο για τον Άνθρωπο και τη Φύση στο Λαιμό

Χωροταξική θεώρηση και τοπία

- Η άναρχη δόμηση αποτελεί την κυριότερη απειλή στην Πρέσπα
- Ανάληψη από την ΕΠΠ της κατάρτισης ΣΧΟΑΠ για το Δήμο Πρεσπών
  - κάλυψη των αναγκών των κατοίκων
  - προστασία ευαίσθητων περιοχών και τοπίων
  - οργάνωση της δόμησης γύρω από τους οικισμούς
- Αποφυγή της δόμησης στις παραλίμνιες περιοχές
- Χωροθέτηση αιολικών εγκαταστάσεων έξω από τη λεκάνη απορροής της Πρέσπας

σύγχρονο κτίσμα στον κύριο οδικό άξονα

το Δημαρχείο της Πρέσπας στο Λαιμό

το νέο Βυζαντινό Μουσείο της Πρέσπας

Ωρίμανση και προκλήσεις: ο ρόλος του δημόσιου τομέα

- Αρχικά, αναιμικός ρόλος του κράτους στην Πρέσπα και υποκατάσταση από ΕΠΠ
- Βαθμιαία ενίσχυση της Τοπικής Αυτοδιοίκησης
- Ίδρυση του Φορέα Διαχείρισης
  - ανάληψη δράσεων μόνο από το 2008
  - η ΕΠΠ μέλος και γραμματεία του Φορέα
  - προγράμματα μετεκπαίδευσης στελεχών του Φορέα
  - εκδίωξη της ΕΠΠ το Σεπτέμβριο του 2009
- Εντεινόμενο κρατικό ενδιαφέρον για την Πρέσπα (κυρίως από ΥΠΕΞ)

Προοπτικές για τον 21ο αιώνα

αποτελέσματα και προβλέψεις

Ευρωπαϊκό πλαίσιο και διακρατική συμφωνία

- Η Αλβανία και η πΓΔΜ σε πορεία σύγκλισης με την Ευρωπαϊκή Ένωση
- Σταδιακή εφαρμογή Οδηγίας για τα Νερά και ενθάρρυνση της τριμερούς συνεργασίας
- Πιθανή η υπογραφή διακρατικής συμφωνίας
- Πολλαπλά οφέλη από τη μελλοντική ένταξη των δύο γειτονικών χωρών στην Ένωση
  - άνοιγμα των συνόρων
  - στενότερη διακρατική και τοπική συνεργασία
  - λειτουργία της Πρέσπας ως συνδετικού κρίκου

εξωκλήσι μακεδονικής μειονότητας στο Αλβανικό τμήμα της Πρέσπας

Κοινωνικές διεργασίες στην ελληνική Πρέσπα

- Μετακίνηση εργαζομένων από Αλβανία και πΓΔΜ στο ελληνικό τμήμα της Πρέσπας
- Άνοδος των εισοδημάτων και του επιπέδου μόρφωσης
- Άμβλυνση των κοινωνικών αντιθέσεων
- Διαφοροποίηση μορφής απασχόλησης από πρωτογενή τομέα προς ποιοτικό τουρισμό
- Άνοδος των οικιστικών πιέσεων και ανάγκη υλοποίησης χωρικού σχεδιασμού

Παράγοντες αειφορίας

- Προϋπόθεση η ισόρροπη ανάπτυξη των παραγωγικών δραστηριοτήτων
- Επαναπροσανατολισμός γεωργίας / αλιείας
  - προϊόντα ποιότητας και προέλευσης
  - βιολογική γεωργία
  - σύνδεση με ποιοτικό τουρισμό και γαστριμαργία
- Αντιμετώπιση όμως των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής
- Ανάπτυξη ήπιου τουρισμού, αλλά ανάγκη βελτίωσης των υπηρεσιών
- Εξασφάλιση τεχνικής και αισθητικής ποιότητας στις δημόσιες παρεμβάσεις

ξενώνας ‘Μύλος’ στο Λαιμό

παραδοσιακός ξενώνας
στον Άγιο Γερμανό

Ο μελλοντικός ρόλος της ΕΠΠ

- Μεταφορά δραστηριοτήτων στο Φορέα και στη Τοπική Αυτοδιοίκηση, με συνέχιση της στήριξης
- Στρατηγικός ρόλος στο Πάρκο Πρεσπών
- Καλλιέργεια και εξασφάλιση ποιότητας
- Πιστή εφαρμογή της νομοθεσίας
- Καταλύτης για διακρατική συνεργασία
- Προπομπός καινοτομιών για την Πρέσπα του 21ου αιώνα

γιορτή στους Ψαράδες

Συμπεράσματα και προοπτικές

με ευρύτερη χρησιμότητα

θέα από τον Άγιο Αχίλλειο προς το Βαρνούντα

Κύρια συμπεράσματα

- Η προστασία της φύσης εφικτή μόνο μαζί με τη μέριμνα για την ανθρώπινη ευημερία
- Ανάγκη όμως αλλαγής νοοτροπίας των τοπικών κοινωνιών: από την εκμετάλλευση στην αειφορία
- Η κοινωνική αυτή αλλαγή προϋποθέτει επίμονες, μακροχρόνιες και δαπανηρές προσπάθειες
- Διατήρηση της παραδοσιακής κληρονομιάς, αλλά και δυναμική δημιουργία νέων αξιών

παραδοσιακή εικόνα στη Μικρολίμνη

ελαφρά μεταλλική γέφυρα προς τον Άγιο Αχίλλειο

Προϋποθέσεις παρέμβασης

- Συνέπεια και επιμονή των οικολογικών εταίρων
- Επιτόπια παρουσία και ένταξη
- Κατάκτηση της αξιοπιστίας ως προς τους κατοίκους, την κοινή γνώμη και τις αρχές
- Διατήρηση της πρωτοπορίας
- Αποφυγή της εσωστρέφειας και συνεχές ‘άνοιγμα’ προς τα έξω με ανταλλαγή εμπειριών

Παρακαταθήκη για τις νεότερες γενεές

βάρκα στον Άγιο Αχίλλειο